

Leren van stedelijk geweld

AUTEURS Mellouki Cadat en Vasco Lub

FOTOGRAFIE Jérémy Saint-Peyre

West-Europese steden worden regelmatig geconfronteerd met ernstige rellen. De vraag of die repressief of preventief moeten worden aangepakt is achterhaald. Het is van belang elementen van beide benaderingswijzen met elkaar te verenigen en ruimte te geven voor actief burgerschap.

Frankrijk, 27 oktober 2005, Clichy-sous-Bois, een achterstandswijk nabij

Parijs. Twee jongeren vinden de dood in een transformatorhuisje: geëlektrocuteerd. Het bericht verspreidt zich snel via mobiele telefoons, weblogs en andere media. Jongeren gaan de straat op, steken auto's in brand en plunderen. Drie weken lang woedt in de Franse voorsteden een oproer dat zijn weerga niet kent. De laatste jaren manifesteert het stedelijk geweld zich ook in andere West-Europese landen steeds nadrukkelijker. Bijvoorbeeld in het Verenigd Koninkrijk (Birmingham, 2005), Zweden (Göteborg, 2006), Denemarken (Kopenhagen, 2008), België (Anderlecht, 2008) en Nederland (Amsterdam, Utrecht en Den Haag, 2006-2008). De overeenkomsten tussen de onlusten in de verschillende steden zijn groot. De rellen concentreren zich in achterstandswijken en veelal zijn het migrantenjongeren die de lont in het kruitvat steken.

In West-Europa heerst vaak verdeeldheid onder bestuurders en politici over de aanpak van het stedelijk geweld. Van Parijs tot Stockholm via Brussel, Londen en Den Haag buitelen politici over elkaar heen om tegenstrijdige maatregelen af te kondigen die het oproer moeten beteugelen. In deze bijdrage worden de twee meest dominante politieke beleidsdiscoursen – het veiligheidsbetoog en het sociologische discours – onder de loep genomen. De situatie in Frankrijk gebruiken we hiervoor als casus. Het veiligheidsbetoog geeft een centrale rol aan ordehandhaving en repressie. Het sociologische discours legt de nadruk op de maatschappelijke oorsprong van het stedelijk geweld. In de politieke arena fungeren deze discoursen vaak als botsende waardenstelsels, maar in de aanpak van het stedelijk geweld hebben de twee gezichtspunten elkaar juist veel te bieden. Voor we ingaan op de discoursen, gaan we eerst nader in op stedelijk geweld.

Parijs, 18 maart 2006.

Stedelijk geweld

Onder stedelijk geweld verstaan we in dit geval handelingen begaan door jongeren in georganiseerd verband, gericht op openlijke en provocatieve aantastingen van de openbare orde, staatseigendom en privébezit in achterstandswijken. Stedelijk geweld heeft sterke anti-overheid en anti-politie dimensies. Hoewel er niet één oorzaak is aan te wijzen voor de rellen, maakt de plek van de onlusten duidelijk dat de oorsprong van het geweld moet worden gezocht in complexe maatschappelijke verhoudingen. De rellen ontstaan meestal in arme socialetnische enclaves in de periferie van de stad. Het percentage jongeren is er veel hoger dan in omliggende gebieden. Deze enclaves zijn het resultaat van de migratieaanwas van kansarme bevolkingsgroepen naar verpauperde stadswijken uit de vroegnaoorlogse periode. Tegenwoordig kenmerken deze wijken zich door een cumulatie van sociale problemen: een gebrek aan sociale controle, geestelijke gezondheidsproblematiek, veel eenoudergezinnen, drugshandel, schooluitval, hoge werkloosheid en slechte huisvesting. Deze naargeestige situatie leidde in de arme voorsteden tot een algemeen gebrek aan maatschappelijke en politieke participatie. Vooral allochtone jongeren uit de onderklasse schrijven hun sociale kansarme situatie toe aan uitsluiting en discriminatie. De staat van sociale ontbinding in de vroegnaoorlogse Franse wijken in combinatie met de sociale frustratie van veel migrantenjongeren vormde een vruchtbare voedingsbodem voor het stedelijk geweld van de laatste jaren.

Het veiligheidsbetoog

Het benoemen van een dader en de roep om hard ingrijpen waren de eerste politieke en sociale reacties op de rellen van 2005. De uitspraken van de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken en de huidige president van Frankrijk Nicolas Sarkozy gaven deze boodschap nog wel het meest sprekend weer. Sarkozy beloofde de Fransen 'd'éliminer la racaille à la Kärcher', ofwel: 'het gespuis te verwijderen met een hogedrukspuit.' Zijn ferme taalgebruik spreekt tot de verbeelding en is typisch voor wat het 'discours sécuritaire', het veiligheidsbetoog, genoemd wordt.

Dit betoog geeft een centrale rol aan ordehandhaving en repressie en richt zich op individuen, in dit geval op het buitensporige gedrag van jongeren. Het pakt ordeloosheid aan en stelt het opsporen en berechten centraal van degenen die direct deel hebben genomen aan het stedelijk geweld. In deze opvatting zijn niet de sociale omstandigheden in de wijk (de mate van achterstand) de oorzaak van het stedelijk geweld, maar vormen de jongeren zélf het probleem en moeten zij verantwoordelijk worden gehouden voor hun eigen daden. In de retoriek van het veiligheidsbetoog heeft derellende jongere zich teruggetrokken in een parallele samenleving en de rest van de maatschappij bewust de rug toegekeerd, met als ultiem gevolg het zelfvernietigende geweld dat de veiligheid van alle bewoners in gevaar brengt. In het veiligheidsbetoog bestaat de eerste opgave er dan ook uit om de negatieve spiraal te doorbreken door schoon schip te maken. De veiligheid moet worden hersteld met zerotolerancebeleid. Pas wanneer dit is bereikt, is er aandacht voor de sociale situatie in de wijk en kan individuele hulp aan daders worden aangeboden. Het onmiddellijke voordeel van het veiligheidsbetoog voor bestuurders

en politici is mediërend. Dat wil zeggen, het maakt de burger duidelijk dat de staat zijn normatieve verantwoordelijkheid neemt, en het suggereert dat sociaal herstel in de voorsteden mogelijk is door hardhandig het kaf van het koren te scheiden. Maar het veiligheidsbetoog is hiermee tevens dichotomisch en normatief van aard: de 'goede' jongeren en de 'slechte' jongeren worden tegenover elkaar geplaatst. Enerzijds klinkt het doeltreffend, het brengt immers orde in de chaos van de voorsteden. Aan de andere kant reduceert het veiligheidsbetoog het stedelijk geweld tot een individuele aangelegenheid, tot menselijke deugd en ondeugd.

'Minister Sarkozy beloofde de Fransen 'het gespuis te verwijderen met een hogedrukspuit.'

Het sociologische discours

Het sociologische discours promoot de collectieve dimensie, de maatschappelijke oorsprong van het stedelijk geweld. Door voorstanders van deze benadering werd in Frankrijk naar aanleiding van de rellen van 2005 de nadruk gelegd op het feit dat er bij de rellen ook niet-criminele jongeren betrokken waren. Opponenten van Sarkozy wezen op het feit dat zelfs de meerderheid van de jongeren die aangehouden zijn in 2005 geen strafblad hadden. Zij zaten op school, hadden uitzendwerk, waren actief betrokken bij de buurt. Kortom, zij waren gewone jongeren uit de volkscringen. Wat verklaart de deelname van deze jongeren aan de rellen? De Franse sociologen Beaud en Pialoux wijzen op de breed ervaren sociale wanhoop onder jongeren uit de arme voorsteden. Het gebruikelijke beeld van de jeugd uit de voorsteden – een harde kern van jonge ongeschoolde werklozen die zich vernederd voelt – dekt lang niet de realiteit. Veel jongeren uit de voorsteden hebben werk of volgen een HBO-opleiding of universitaire studie.

Opmerkelijk is dat ondanks de verschillen tussen kansarme en kansrijke jongeren, er een onderlinge solidariteit is ontstaan uit wat Beaud en Pialoux 'sociale poreusheid' noemen: op sommige momenten is wat de jongeren gemeenschappelijk hebben belangrijker dan wat ze scheidt. Wat zij gemeenschappelijk hebben is de diepgewortelde ervaring van armoede, sociale uitsluiting, discriminatie en een gedeelde etnische afkomst. Zowel kansarme als kansrijke jongeren komen uit de sociale klasse van (gast)arbeiders. Door opleiding en integratie heeft de kansrijkere jeugd hoge toekomstverwachtingen, maar hun verwachtingen worden vaak (net) niet waargemaakt. De hogere arbeidsmarkt is nog steeds niet toegankelijk voor jongeren uit de voorsteden; de laatste jaren is hun arbeidsmarktpositie zelfs verslechterd. Hierdoor voelen ook kansrijke banlieuejongeren zich gediscrimineerd en zijn zij ervan overtuigd dat zij minder kans op een goedbetaalde baan hebben dan jongeren van vergelijkbaar niveau met een andere etnische achtergrond. Kortom, ook de gewone jeugd uit de banlieues is gefrustreerd.

In de ogen van de jongeren zijn de instellingen en voorzieningen waarmee zij te maken hebben medeplichtig aan de discriminatie

waarvan zij denken slachtoffers te zijn. Het gevolg is een enorme wrok, wat tot uitdrukking komt in grote actiebereidheid. School, zorg en welzijn, sport, sociale dienst, politie en justitie: alle zichtbare voorzieningen van de (verzorgings)staat vormen de vijand, die actief bestreden dient te worden. Dit verklaart waarom op het moment dat rellen zich plots voordoen, ook gewone jongeren zich voegen bij de beweging die gelanceerd wordt door de 'harde kern' van de voorstedenjeugd. In sommige gevallen werden zij zelfs woordvoerders van de jeugdgroepen.

Hoop voor de banlieu

In de hernieuwde aanpak van de Franse rellen wordt onder president Sarkozy het sociologische discours op de voorgrond geplaatst. Staatssecretaris van linkse signatuur Fadela Amara – zelf van allochtone afkomst en in de banlieu opgegroeid – presenteerde in januari 2008 een banlieuplan met doelen geschoeid op een klassiek sociale insteek: 45.000 banen erbij in vijf jaar, het terugdringen van de jeugdwerkloosheid met de helft en een extra financiering van een miljard euro voor sociale investeringen. Toezichthoudend minister van Volkshuisvesting, Christine Boutin, pleitbezorger van individuele verantwoordelijkheid en een rigide veiligheidsaanpak, nam onmiddellijk afstand van Amara's voorstellen. Bij de uiteindelijke presentatie van het budget en de concrete maatregelen in februari zwakte president Sarkozy het banlieuplan van Amara weliswaar sterk af (geen financieringsbeleid), maar koos hij er wel voor enkele cruciale elementen van haar benadering te handhaven. Sarkozy maakte hiermee duidelijk dat hij in de aanpak van de banlieues niet meer alleen het veiligheidsbetoog hanteert.

Met zijn nieuwe plan heeft Sarkozy een begin gemaakt met de synthese van de verschillende beleidsdiscoursen. Hij hoopt de arme voorsteden naast de inzet van meer politie – vierduizend extra agenten moeten de bevolking beter beschermen – nu ook met werk en onderwijs uit het moeras te trekken. In februari presenteerde Sarkozy het plan *Hoop voor de banlieu* dat meer nadruk legt op werkgelegenheid en beter onderwijs in de voorsteden. Zo moeten dertig voorstedelijke internaten – naar analogie van de prestigieuze scholen als de École Normale Supé-

'Hoogopgeleide geïntegreerde jeugd heeft hoge toekomstverwachtingen die vaak (net) niet worden waargemaakt.'

rieure in de Parijse binnenstad – een kweekvijver worden voor talentvolle banlieujongeren. Ook is het de bedoeling dat jongeren uit probleemwijken met busjes vervoerd worden naar betere scholen in betere buurten. Tot slot worden in het hele land 'tweedekansscholen' opgericht, die uitvallers van het reguliere onderwijs met beroepsgerichte opleidingen toch een goede kans op de arbeidsmarkt moet bieden.

Sociale herovering én verheffing

De tegenstelling tussen het veiligheidsbetoog en het sociologische discours – die in heel Europa met de rellen de kop opsteken vanuit respectievelijk het rechter en linker politieke spectrum – is contraproductief. Ze belemmert de beheersing van het stedelijk geweld, omdat beide zienswijzen het verschijnsel te eendimensionaal benaderen en er in de aanpak al gauw een patstelling ontstaat. De situatie in Frankrijk maakt echter duidelijk dat beide benaderingen elkaar juist veel te bieden hebben. Sterker nog, om een effectieve aanpak van stedelijk geweld mogelijk te maken zijn de twee in feite onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Het veiligheidsbetoog legt de realiteit van de menselijke deugd en ondeugd in samenhang met de sociale noodzaak van bescherming en handhaving bloot. De sociologische analyse laat zien dat het stedelijk geweld verbonden is met duurzame maatschappelijke achterstanden en vormen van onderlinge solidariteit tussen jongeren in de voorsteden. In verschillende West-Europese steden spelen vergelijkbare problemen met migrantenjongeren in achterstandswijken (niet voor niets zijn stedelijke rellen geen typisch Frans probleem meer), en dit maakt de noodzaak om vanuit beide gezichtspunten te handelen des te zinvoller. West-Europese achterstandswijken zijn alleen te versterken als het beleid wordt vormgegeven vanuit het veiligheidsbetoog én het sociologische discours. Anders gezegd, als er aandacht wordt geschonken aan maatregelen die geënt zijn op een proces van sociale herovering én verheffing.

Sociale herovering, een begrip dat gemunt is door de Nederlandse sociologen Engbersen, Snel en Weltevrete (2005), wordt omschreven als een breed pakket van maatregelen gericht op het veilig maken van de publieke ruimte, het consequent handhaven van rechts- en gedragsregels en het bijbrengen van normen. Het gaat bij sociale herovering dus vooral om toezicht en handhaving. Sociale verheffing slaat op maatregelen die de sociaaleconomische achterstand van bewoners moeten wegwerken. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om het bieden van werkgelegenheid en een onderwijssysteem dat migrantenjongeren perspectief biedt. R. Engbersen c.s. (2008) wijzen op het belang van een 'hoogwaardige sociale infrastructuur': een samenhangend aanbod van (taal) onderwijs en educatie, vrijetijdsbesteding, vrijwilligerswerk, trajectbegeleiding naar de arbeidsmarkt en 'echt werk'. Een dergelijk aanbod moet het voor bewoners mogelijk maken van het ene naar het andere project door te stromen en zo via stappen een maatschappelijke sprong vooruit te maken.

Actief burgerschap

Het resultaat van maatregelen gericht op sociale herovering en verheffing zal zich pas op de langere termijn manifesteren. Op korte termijn is het noodzakelijk het actief burgerschap van kansarme bewoners meer te stimuleren en te waarderen. Veel Europese achterstandswijken worden gekenmerkt door een gebrek aan ruimte voor brede lokale participatie. Er bestaan weinig burgerinitiatieven van onderop. De vertegenwoordigende organen zoals de gemeenteraden worden vaak door een minderheid van middenklassers gedomineerd. Veel kansarme bewoners hebben hierdoor het gevoel als object van beleid te worden benaderd én benadeeld. Het geweld van 2005 richtte

Parijs, 18 maart 2006.

zich dan ook precies tegen de symbolen van de staat en het gemeenschappelijk eigendom van de wijk.

De opgave voor partners in de wijk – gemeenten, woningcorporaties, bedrijfsleven, politie, welzijnswerk, scholen – is om in eerste instantie samen met jongeren te investeren in wijkontwikkeling. De sociale vragen achter het geweld dienen van onderop in politieke en sociale programma's vertaald te worden. Want daar waar op het eerste gezicht alleen marginaliteit en uitsluiting heerst, is het van belang om de sociale vitaliteit zichtbaar te maken. Een voorbeeld is ACLEFEU (een acroniem voor 'Genoeg met branden') uit Clichy-sous-Bois: een burgerinitiatief in reactie op de rellen van 2005 dat met behulp van sociale professionals een activerend wijkonderzoek uitvoerde in heel Frankrijk.

Zoals gezegd is het op dit moment nog te vroeg voor zichtbare resultaten van de hier voorgestelde beleidssynthese, maar we kunnen wel concluderen dat veel ideeën over stedelijk geweld op te begrensd principes gestoeld zijn. Laten wij dus van het stedelijk geweld in Frankrijk leren door bruikbare elementen van de hiervoor beschreven discourses in concrete beleidsprogramma's met elkaar te verbinden en gelijktijdig ruimte te geven voor actief burgerschap. De crux is namelijk dat het stedelijk geweld in de eerste plaats verwijst naar rechtvaardigheid en de wil om het eigen leven te beheersen. Een les die de stadssocioloog van het alledaagse, Michel de Certeau, al in 1974 mooi heeft geformuleerd: "Achter de woede, zelfs wanneer zij zelf niet altijd haar echte reden van bestaan weet, schuilt het verlangen om samen te leven en actief burgerschap vorm te geven."

Mellouki Cadat (m.cadat@movisie.nl) is politicoloog en werkzaam bij de afdeling Leefbaarheid en Sociale Samenhang van MOVISIE. Zijn aandacht gaat vooral uit naar radicalisering en

culturele spanningen. Vasco Lub (v.lub@movisie.nl) is socioloog en werkzaam bij de afdeling Trends en Onderzoek van MOVISIE. Hij houdt zich onder meer bezig met toegepast onderzoek naar grootstedelijke vraagstukken.

Literatuurselectie

- Beaud, S. & M. Pialoux (2005) La racaille et les vrais jeunes - Critique d'une vision binaire du monde des cités. Fondation Copernic.
- Bailly, O., M. Guyot, A. Mihaly & A. Ouamara (2008) Avec les jeunes de Bruxelles enfermés dans leurs quartiers. Le Monde Diplomatique.
- Cadat, M. (2007) Het Marokkanendrama. Open deuren in Dalrymple-kleurtje. Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken, mei.
- Centre d'Analyse Stratégique (2006) Enquête sur les violences urbaines. Comprendre les émeutes de novembre 2006. L'exemple de Saint-Denis. Rapport final. Premier Ministre. République Française.
- Chambon, L. (2006) De rellen in Frankrijk. Alleen een Frans verschijnsel? In: De Rellen in Frankrijk. De lectoraten van de Politieacademie. Apeldoorn: Politieacademie
- Engbersen, R., M. Uyterlinde, V. Lub & S. van Arum (2008) Winnende wijken in West. Een essay over het aantrekkelijk maken van de Westelijke Tuinsteden voor de (opkomende) middenklasse. Amsterdam: AWW/MOVISIE.
- Engbersen, G., E. Snel & A. Weltevrede (2005) Sociale herovering in Amsterdam en Rotterdam. Eén verhaal over twee wijken. Erasmus Universiteit / Universiteit Twente: WRR.
- De Certeau, M. (1968) La Prise de Parole. Pour une nouvelle culture. Bruges.
- Otto A. (2006). Rellen & relaties. In: De Rellen in Frankrijk. De lectoraten van de Politieacademie. Apeldoorn: Politieacademie.
- Tissot, S. (2007) L'invention des quartiers sensibles. Le Monde Diplomatique.